

گفت و گو

حجة الاسلام والمسلمين

استاد عميد زنجانی

قوله

از نگاه

دانشوران و فرهیختگان

یکی از نقاط برجسته اثری که در کمال علم و ادب و مطالعات فرهنگی حوزه به چشم می خورد، برداشتن به آراء و نظرات شخصیت‌های جامع‌العلوم انسانی و ماسنهای مختلف است که احیا کرده، با روی شماره از مجله به تجزیه و تحلیل آرائی یک متفکر بزرگ اسلامی و شخصیت و با عالم اسلامی، اختصاص یافته است که کم هم نیستند.

البته تا آن جا که من به خاطر دارم این تجزیه و تحلیلها، پیش‌تر مربوط به از شاگردان امام خمینی، عضو روحانیت مبارز، پیش از انقلاب اسلامی، پژوهش‌گر و نویسنده دارای آثاری در زمینه فقه سیاسی، مبانی حقوق اسلام و ... در پایتخت مجلس در تهران و ...

مجموعه: حضور حیات علمی و فکری در حقوق و علوم سیاسی و حقوق و سیاست دانشگاه تهران

گفت و گو با

حجة الاسلام والمسلمین

استاد عمید زنجانی*

📖 : اکنون ۲۱ سال از عمر مجله حوزه و حضور آن در عرصه

مطبوعاتی می گذرد. حضرت عالی با شناختی که از آن دارید، کارنامه

این نشریه حوزوی را چگونه ارزیابی می کنید. برجسته ترین نکاتی که

در این کارنامه و شماره های نشر یافته نمود یافته چیست؟ و اصولاً در

آینده، به چه بایسته هایی باید پای بند باشد؟

● برای شروع بحث، نخست نقاط قوت و ویژگیهای مجله «حوزه» را متذکر

می شوم و بعد به سایر موارد بحث، پیرامون عملکرد مجله خواهم پرداخت.

یکی از نقاط برجسته ای که در شماره های متعدد مجله حوزه به چشم می خورد،

پرداختن به آراء و نظرات شخصیت های علمی در مناسبت های مختلف است که احیاناً

یک، یا دو شماره از مجله به تجزیه و تحلیل آرای یک متفکر بزرگ اسلامی یک

شخصیت و یا عالم اسلامی، اختصاص یافته است که کم هم نیستند.

البته تا آن جا که من به خاطر دارم این تجزیه و تحلیلها، بیش تر مربوط به

* از شاگردان امام خمینی، عضو روحانیت مبارز، پیش از انقلاب اسلامی، پژوهشگر و نویسنده،

دارای آثاری در زمینه فقه سیاسی، مبانی حقوق اسلام و... نماینده مجلس در دوره های

مختلف، عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی و اکنون ریاست دانشگاه تهران.

شخصیتهای معاصر، یا نزدیک به زمان ماست. در حالی که این امر، قابل توسعه به شخصیتهای گذشته است، مخصوصاً شخصیتهای علمی که مجدد و مبتکر به شمار می آیند و راه نویی را در درک و فهم معرفت دینی ارائه داده اند.

این، یک نکته بسیار مثبت به شمار می آید که خود من، به نوبه خودم، لذت فراوان از آن برده ام. این خیلی عالی است که نشریه ای به یک مناسبت و بهانه ای، زیر عنوان بزرگداشت یک شخصیت، یک سلسله آرای پخته، سنجیده و مستدل را مطرح کند که مجله حوزه چنین رویه ای را پیش گرفته و موفق بوده است.

نکته دومی که جالب است، همان مقاله های فنی و تخصصی حوزوی است.

همیشه این ایده در ذهن فارغ التحصیلان حوزه بود که حوزه علمی قم، احتیاج به یک نشریه تخصصی دارد که به نام حوزه، کسانی را که از حوزه بریده و جدا شده اند و در شرایط جدایی و دوری از حوزه علمی به سر می برند و لیکن می خواهند قلب و دل و فکر و معلومات شان متصل به حوزه باقی بماند، اشباع کند و برای آنان، منبع فکری مناسبی به حساب آید. این ایده از قدیم الایام وجود داشت. چون مجله هایی که در قدیم، مخصوصاً قبل از انقلاب اسلامی در قم منتشر می شد، مانند: مکتب تشیع، به همت آقای رفسنجانی، مکتب اسلام، به همت آقای مکارم شیرازی، اینها ناگزیر بودند که مخاطبان شان را از حوزه توسعه بدهند و مخاطبان فراتر از حوزه داشته باشند؛ لذا نمی توانستند واجد مسائل تخصصی باشند، هر چند گاه به گاهی، مقاله هایی هم در این زمینه در آنها منتشر می شد.

بنابراین، این نکته دوم، بازتاب مقاله های فنی و تخصصی در مجله حوزه، که بخش درخور توجهی از مجله را ویژه خود ساخته، در عین حال پلی است بین حوزه علمی و کسانی که در فکر و اندیشه پیوند با حوزه هستند. البته این کار را آقای سبحانی یک مدتی دنبال کرد از طریق مجله کلامی و امثالهم.

در هر حال، چون این کارها هزینه های فراوانی را در بر دارد، بالأخره باید

به وسیله مؤسسات و سازمانهایی، تأسیس و راه اندازی و حمایت شود که دارای بودجه رسمی دائمی و قادر به انجام چنین فعالیتهایی هستند.

البته این هم ناگفته نماند که مجله حوزه، اختصاص به این مسائل نداشته، در ضمن قدری فراتر رفته و گسترده تر عمل کرده و مقاله های عمومی هم داشته است. بنابراین، با توجه به دو نکته ای که عرض کردم، از یادآوری دیگر نکته های مثبت مجله در می گذرم و شاید ضرورتی نداشته باشد که برشمرده شود.

📖 : به نظر حضرت عالی مهم ترین انتظار جامعه علمی و مخاطبان

مجله حوزه، که ویژه حوزه های علمیه است و با نام «حوزه» و گرایش به حوزه ها نشر می یابد، چه می تواند باشد؟

● مجله حوزه، چون به نام حوزه علمیه است و به نام حوزه نشر می یابد، می تواند به صورت ارگان رسمی حوزه عمل کند. البته نه ارگان رسمی به معنای خاص قانونی آن، بلکه به معنای ارگان فکری حوزه.

از این روی، باید از علوم رسمی حوزه بحث کند. مقاله هایی را به علمی مانند: فقه، اصول، فلسفه، تفسیر و سایر مسائلی که در حوزه به عنوان علوم رسمی تلقی می شود، اختصاص بدهد. اگر قدری هم سطح بالاتری داشته باشد، هیچ اشکالی ندارد.

و می توان این دو نکته را با مطرح کردن شخصیت های گذشته و پرداختن به آرای آنان، با هم تلفیق کرد. فرض کنید شخصیت هایی فلسفی داریم که می توان با طرح نام آنان، دیدگاه ها و نظراتی که در لابه لای آثار از خود به جای گذاشته اند، جست و جو کرد و برجسته ترین آرای آنان را با تحلیل های جدید، به جامعه علمی شناساند. چون ما، خواه ناخواه نمی توانیم ایستا عمل کنیم. به این معنی که به فرض، یک مطلب فلسفی در آثار ملاصدرا آمده و ما بعد از چند صد سال، می خواهیم آن

را تحلیل کنیم، نمی‌توانیم برابر و مساوی خود آثار ملاصدرا باشد، باید یک نوآوری در این تحلیل وجود داشته باشد.

لزومی ندارد نوآوری در اصل نظریه باشد. پردازش نظریه و به اصطلاح ارائه و بازخوانی نوین از یک نظریه قدیم، می‌تواند واجد ویژگیهای جدید باشد.

در هر حال، شخصیت‌های فلسفی، تفسیری و عالمان علوم حدیث، فقه، اصول کم نداریم. فرض بفرمایید در یک شماره مجله، اگر آقای مرحوم آقا ضیاء عراقی، در زمینه نوآوری در اصول، که در «نهایه» بازتاب یافته، مطرح بشود و تجزیه و تحلیل درباره آن آراء، به درستی انجام بگیرد، کار بسیار مفیدی خواهد بود. اگرچه کتاب ایشان در دسترس است؛ اما این که کسان بیش‌تری بتوانند به نظر و تحلیل پژوهشگر و محقق که از این اثر بهره‌فراوان برده و مأنوس آن بوده و به شکل عمیقی نسبت به آن آشنایی پیدا کرده و با آثار منتقدین نیز آشناست، دسترسی پیدا بکنند، سبب ترویج و عمق بخشیدن به فکر و اندیشه خواهد شد و کار جدیدی خواهد بود.

من اشاره می‌کنم در این جا به درس‌هایی که از صدای جمهوری اسلامی ایران پخش می‌شود. پخش درس‌های رسمی حوزه خوب و مفید است. ولی این شکل که دیدگاه‌های فلسفی، فقهی، کلامی شخصیت‌های بزرگ مورد بررسی قرار بگیرد، همان کاری که مجله حوزه انجام می‌دهد، به مراتب مفیدتر است. یعنی ممکن است که فارغ‌التحصیل درس حوزوی که در یک گوشه‌ای از ایران به سر می‌برد و تمام فکر و ذکرش در خدمت به جامعه اسلامی است، در عین حال، یکی-دو مشغله هم دارد، این که درس فلان آقا را از رادیو گوش کند، برایش خیلی مفید نیست. در واقع مخاطبان آن درسها، طلبه‌های جوانی هستند که دوره‌هایی را ندیده‌اند. فرض کنید جدیدالورودند. اما آن آقایی که در گوشه‌ای به خدمت مشغول است، فرض کنید، درس‌های بزرگان را دیده، منتهی الآن از حوزه دور افتاده است که این نوع ارائه نقطه نظرات

بزرگان، با تحلیل جدید و قراءت نو، خیلی برای وی مفید و کارساز خواهد بود.

🔗 : به طور طبیعی، نگاه توسعه‌ای یکی از الزاماتی است که مجله

حوزه آن را در نظر دارد، اما با توجه به ظرفیتهای محدود یک مجله با

این همه گوناگونی آرمانی چگونه می‌تواند توفیق کسب کند؟

● چهرهٔ حوزه علمیه و هدف اصلی آن، از آن نقطه آغازین که حوزه علمیه

نجف به دست و همت شیخ طوسی بنیان گذارده شد، تربیت فقیهان بود. این

امر، رسالت نخست حوزه‌های علمیه به شمار می‌رود. اما پاسداری از دین،

رسالت عام است که حوزه‌ها دنبال می‌کنند.

حوزه ناگزیر است مفسر خوب، فیلسوف خوب و کلامی خوب هم تربیت

کند. حتی در آن شش رشته اصلی علوم دینی و اسلامی، حوزه علمیه ناگزیر

است که به نخبه‌پروری پردازد. بنابراین توسعه لازم است. حالا یک مجله،

چگونه می‌تواند به همه این بخشها پردازد؟ یک راه حل آن، همان مناسبتها

خواهد بود. فرض بفرمایید: یک، یا دو شماره به مرحوم علامه طباطبائی

اختصاص یابد، به منظور ارائه شیوه و آرای تفسیری آن عالم بزرگ. این مسأله

می‌تواند بسیار تحول آفرین باشد. لزومی هم ندارد در یک شماره محدود و

خلاصه شود. در مراحل بعد می‌توان به آرای فلسفی ایشان پرداخت. خوشبختانه

ما عالمانی داریم که در بیش از یک رشته تبحر دارند و صاحب نام هستند.

همچنین مسأله عرفان و اخلاق را داریم که جای بحث و کار بسیار دارد و متأسفانه

کم‌تر به آن توجه می‌شود و در ردیف دروس رسمی حوزه هم قرار ندارد.

بنابراین، فکر می‌کنم این روش، می‌تواند خوب و باعث و منشأ خیر در

جامعه علمی باشد. منتهی، خواه ناخواه، مجله از آن فکری که شما دارید، که

همان اشاعه فرهنگ اسلامی و مذهبی در میان عامه مردم به شمار می‌رود،

فاصله می‌گیرد. چون، خود به خود با این روش، به سوی تخصصی شدن

می‌رود و مخاطبان خاص پیدا می‌کند و برای همه مردم قابل استفاده نخواهد بود. ولی بالأخره جای چنین کاری خالی است.

الحمدلله دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمی قم، نشریه‌های گوناگونی دارد و می‌تواند این نشریه‌ها را تقسیم‌بندی کند که ظاهراً این کار را هم کرده است. یعنی تا آنجا که من اطلاع دارم. به عنوان مثال چند وقتی است مجله‌ای را منتشر می‌کند به نام: کاوشی نو در فقه. مجله بسیار مفید و خوبی است. البته پژوهش به معنای خاص است و مجله تخصصی خوبی است. دفتر تبلیغات اسلامی مشهد هم کارهای خوب و اساسی انجام داده است.

در هر حال، تقسیم کار می‌تواند موجب شود حوزه‌های کاری هر مجله مشخص شود. هیچ اشکالی هم ندارد که به فرض، مجله حوزه، یا هر مجله دیگری به صورت تخصصی، تنها در هزار نسخه منتشر شود. اینها در آینده مأخذ و منبع خواهند شد و بسیار موجب خیر و برکت خواهند بود. این حرکتها و آثار، به تاریخ خواهد پیوست و نمایان‌گر تحول دوره و زمانه ما به شمار خواهند آمد. و آیندگان، یک قدم جلوتر حرکت خواهند کرد و تکرار مکررات گذشته نخواهد شد.

ثانیاً، در همین مخاطبان کیفی، یعنی همان هزار نفر مخاطب کیفی، اثر فوق‌العاده‌ای خواهد داشت.

نکته دیگر، کادر مجله است. تا جایی که من اطلاع دارم، گاهی پروژه‌هایی را به افراد مختلفی می‌دهند، تا کار انجام شود. این مسأله، در عین حال که دارای نقاط مثبتی است و کمک می‌کند به افراد صاحب نظر و محقق؛ اما این امر، باید به صورتی باشد که تنها در مقابل حق الزحمه صورت نگیرد. در واقع باید شرایطی را فراهم کرد، تا افرادی که نظریه جدیدی دارند و یا علاقه مند به ارائه طرح و تحلیل و بررسیهای جدید خود هستند هم، تشویق شوند آرای خود را در مجله ارائه دهند.

فرق این دو دسته محقق و پژوهشگر در آن است که در دسته دوم، علاقه و انگیزه‌های دیگری، به غیر از مسائل مالی هم وجود دارد و باید به نوعی با

دعوت از آنان، زمینه انتشار آثارشان را فراهم کرد. البته من تصور می‌کنم شیوه مصاحبه با افراد صاحب نظر که در مجله‌ها و نشریه‌ها رواج پیدا کرده، به همین منظور است. در این مصاحبه‌ها، خود مجله به سراغ افراد صاحب فکر می‌رود و از او نظرخواهی می‌کند. اما به نظر من این، کافی نیست؛ چرا که مصاحبه‌شونده، صرفاً به پرسشهای طرح شده پاسخ می‌دهد و طبیعی است در پرسش و پاسخ آن، دقت لازمی که در نوشتن وجود دارد، نخواهد بود. در نوشتن، همیشه یک چرای بزرگ در برابر نویسنده وجود دارد. بر اساس ساختاری روشن، به طرح مسائل، به صورت همه‌جانبه و فراگیر می‌پردازد، آن هم به صورت مستدل و مستند به هر حال، باید جاذبه‌هایی ایجاد شود تا اهل فن از طرح نظرات و آرای خود در مجله استقبال کنند.

سوال: بهترین راهکارها، یا راهکارهایی که برای افزایش توان و جاذبه‌های مجله می‌توانید ارائه بفرمایید چیست؟

● برای این منظور می‌توان به صورت دوره‌ای از افراد صاحب نظر سراغ گرفت و از آنان خواست که دیدگاه‌های جدید و تحلیلهای خود را ارائه کنند. حتی در صورت مصاحبه، می‌توان با جهت‌مندی در نظر گرفته شده به تقریر سخنان صاحب نظران و اندیشمندان پرداخت. این مسأله بسیار مهم است که در مصاحبه جوری عمل نکرد که معنایی خلاف نظر نویسنده احصا شود. همچنین می‌توان با ارائه و چاپ خلاصه مقاله‌ها، حوزه گسترده‌تری را پوشش داد.

به هر حال، در مجموع، به نظرم می‌آید نشریه حوزه، تا به این جا، تلاش بسیار بزرگی در راه گسترش فرهنگ و علوم اسلامی و دینی کرده است. امیدوارم که در آینده به مراتب موفق‌تر از گذشته باشد. برای همه عزیزان آرزوی توفیق و موفقیت دارم.